

УДК 72.01

А.В.ДАНИЛЕНКО, канд. техн. наук

Інститут архітектури та прикладного мистецтва Анхальт, Дессау (Німеччина)

Г.ВІРТ, д-р філос.

Університет «Bauhaus», Weimar (Німеччина)

В.Т.СЕМЕНОВ, канд. архит.

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

АКСІОЛОГІЯ – ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ЗАХИСТУ ПАМ'ЯТОК КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Розглядаються основні положення в галузі захисту пам'яток культурної спадщини.

Рассматриваются основные положения в отрасли защиты памятников культурного наследия.

Discusses the basic provisions for the protection of monuments of cultural heritage.

Ключові слова: пам'ятки архітектури, культурна спадщина.

Без винятків усе: ті предмети, ті речі, ті об'єкти, що нас оточують, є свідками подій історії та естетичними об'єктами. Але при цьому потрібно задуматися над тим, що і те жакливе, як результат наслідку страховинних діянь, претендує на те, щоб належати до естетичної категорії. Але не усі естетичні об'єкти та об'єкти, які стали свідками подій історії, що нас оточують в природно-просторовому та об'ємно-просторовому середовищі, можуть називатися пам'ятками, а тільки ті, яким наданий формальний статус пам'ятки и які внесені до зводу пам'яток архітектури, наприклад, як лист об'єктів світової спадщини ЮНЕСКО.

Поруч з об'єктами, яким наданий формальний статус пам'ятки, винятком є такі архітектурні та скульптурні досягнення, яким первісно приписана функція пам'ятника. Вони не потребують ніякого обґрунтування, для того, щоб мати право називатися пам'ятником, тому що вони ототожнюють урочисте увічнювання якої-небудь події чи якої-небудь особи та зберігають свій статус признання пам'ятника, чи з часом втрачають його, як це можна бачити на численних прикладах викриття культу особистості у колишньому Радянському Союзі та у країнах соціалістичного блоку східної Європи.

У такій ситуації виникає кардинальне питання, яке потребує пояснення і звучить так: «Яким же чином свідки подій історії та естетичні об'єкти становляться кінець-кінцем пам'ятками, а також в якій формі відбувається підтвердження статусу пам'ятки як такої у пам'ятників на

п'єстєлах?»). На це кардинальне питання можна відповісти тільки у тому випадку, якщо розглянути сутність поняття «Пам'ятка». Поняття «Пам'ятка» не має онтологічного значення. Онтологія – це наука про існування [1]. Поняття «Пам'ятка» не розкривається в дослідженні церков, замків, фортець, міських та сільських споруд, а також вулиць, майданів, міських та сільських історичних центрів, гробниць, археологічних останків, каменеломен, лісових ореалів та інших представників флори та фауни. Спроба аналізу такої безлічі об'єктів неодмінно зазнає невдачу. Поняття «Пам'ятка» це не що інше, як аксіологічна категорія. Аксіологія – це розділ філософії, який вивчає питання, пов'язані з природою цінності. Ця категорія складається з полярності поняття «Цінність» – не вартість, та об'єкта (матеріального чи нематеріального), який є носієм інформації. Ці поняття не ідентичні і тому їх не можна взаємозамінити.

Цінність – це факт свідомості, який, наприклад, - естетично можна назвати «красивим», морально, як вчинок або форма поведінки, оцінюється «корисним»; та який ґносеологічно (ґносиологія – це теорія вивчення природи пізнання) в усній або в письмовій формі, можна назвати «правдивим». Таким чином класична аксіологічна тріада виражається як «Красива», «Корисна», «Правдива».

Матеріальними та нематеріальними об'єктами, як носіїв інформації про цінності, є речі, ситуації, події, постанови, переконування та ідеології, поруч з яким суб'єктом, як носієм інформації про цінності, є інстанція, яка вказує, в більшій або в меншій мірі колективно, на достойність пам'ятки, та яка має право прийняти рішення по виявленню та утвердженню його цінностей. До того негативне укладення щодо утвердження цінностей пам'ятки, яке дає інстанція, виражається як нульова цінність.

Цінність, в безлічі своїх понять, відображається у трьох структурованих групах залежно від того, звідки ці поняття привнесені. Визначення поняття «Цінність» у першу групу привнесли суб'єкти, як носії цінностей; у другу групу – потреби суб'єктів, як носії цінностей; та в третю – об'єкти та суб'єкти, як носіїв цінностей [2].

Треба помітити, що у першій групі суб'єктивне визначення поняття «Цінність» закладено у розуміннях та почуттях індивідуума. При перейманні аксіології безліччю людей, де визначення «Красота», «Користь» та «Правдивість», які присущі поняттю «Пам'ятка», оправдують своє значення, набуває поняття «Цінність» об'єктивного розуміння.

Залежно від потреби суб'єкта відбувається у другій групі систематики цінностей розділення цінностей на матеріальну, як вартість, та на нематеріальну – духовну цінність. Особливо тут виникає загроза того,

що цінність ототожнюється з її матеріальним носієм (об'єктом). Матеріальна цінність (вартість) є також факт свідомості і одержує своє логічне оправдання тільки в задоволенні матеріальних потреб – як набивання кармана грошами чи наповнення чрева. На наступному прикладі можливо це бачити дуже чітко: хліб, як об'єкт – матеріальний носій цінності, виробляється з тіста для того, щоб втамувати голод; у той же самий час хліб з сіллю, як проява пошани, добросердності та приятельства робить його носієм нематеріальних цінностей. Але після того, як хліб буде застосовано у їжу, він здобуває знову своє матеріальне значення цінності. Коли це відбувається у тісному колі друзів, між господарями та гостями, то матеріальні і духовні цінності змішуються між собою у так званому «Таїнстві» приймання їжі, як це відбувається у рефекторіях католицьких монастирів, трапезних православних церков, на банкетах чи на звичайних прийомах.

У теорії вивчення природи пізнання (гносеології) нематеріальні цінності виражаються як раціональні та емоціональні. Вони у пізнанні речей є цінностями розуміння та почуття, а у науковій галузі називаються документальними цінностями. У цьому ж контексті нематеріальні цінності є також естетичними, моральними цінностями та цінностями мистецтва як частки культури. Естетичні цінності та цінності мистецтва засновують свою наукову галузь – естетику, та моральні цінності – теорію моралі. Однак, теорія по вивченню пам'яток тут ще не порушена.

До третьої групи систематики відносяться такі носії цінностей (об'єкти та суб'єкти), які належать до природно-просторового, соціально-просторового та об'ємно-просторового середовища і створюють відповідно природно-просторові, соціально-просторові (як соціальні так і особисті) чи об'ємно-просторові цінності. Як до соціально-просторового так і до об'ємно-просторового середовища належить демонстративна цінність роботи, яка відображає результат розумової та матеріальної діяльності людини. Усі ці поняття є цінностями сучасності, тому що суб'єкт, як носій інформації, користується цінністю в теперішній час. У цій групі знаходяться також і цінності подій історії (історичні цінності). Також як і вище згадані цінності, історичні цінності мають своїх носіїв, а також вони є цінностями сучасності, як наприклад, це відображається в традиціях, які сьогодні можуть називатися цінними.

Із загальної схеми систематики цінностей можна бачити, що з тих цінностей, які мають потенціал до існування у свідомій реальності щодо питання оцінювання пам'яток, можна виділити дві основні: історичну цінність та цінність мистецтва, як частину культури. Історична цін-

ність встановлює статус історичної пам'ятки, цінність мистецтва – статус пам'ятки мистецтва. О статусі пам'ятки мистецтва можливо говорити тільки у тому випадку, якщо не приймати до уваги історичність подій, а тільки тенденцію по розгляданню естетичної суті питання, тому як кожна пам'ятка мистецтва є свідком подій історії, а таким чином и пам'яткою історії мистецтв.

Подальші аксіологічні категорії є початковими. Одночасно з цінністю мистецтва виконує свої обов'язки і цінність наочного осмислення. У свою чергу без візуального, хаптичного (механічного осячування) та акустичного контакту суб'єкта у відношенні до об'єкта не вдається освоїти усієї аксіологічної структури, але її невеликої частини – цілком можливо. Так наприклад, повне усвідомлення суті раціональної історичної цінності, яка, як і її похідна – документальна цінність, і так же як і цінність ототожнення (ідентичності), діється без особливих формальних контактів, які були згадані раніше, і тим самим без примусового згадування про цінності наочного осмислення. Цінність наочного осмислення не впливає на освоєння раціональної історичної цінності. Цінність наочного осмислення спокушає до так званого розкриття субстанції об'єкту з метою його педантичного наукового дослідження, тобі ж у археологічних розкопках та роботах, які часто породжують видозмінення та руйнування носія інформації про цінності. Однак та наукова інформація, яка надходить внаслідок отриманих результатів, як, наприклад, аналізування каменя, дерева чи метала, та перенесена на папір, фотоплівку або комп'ютерну дискету і будучи зареєстрованою у документальній формі, інколи більш важлива, ніж результат наочного аналізу. А для усвідомлення цінності ототожнювання (ідентичності) достатньо інформації навігаційних систем чи подібних їй.

Емоціональна ж історична цінність потребує цінність наочного осмислювання для того, щоб повністю розвинути у розумінні суб'єкта. Точно так це відбувається і з цінністю мистецтва та естетичною цінністю. Незважаючи на те, що цінність мистецтва є одночасно і естетичною цінністю, існує між ними суттєва різниця. Вона виявляється у тому, що носій інформації про цінності мистецтва, під час свого створення, був первісно призначено для втілення високохудожнього замислу та протистояв диктату матеріальних цінностей, в той час як інші носії естетичних цінностей не змогли протистояти впливу матеріальних цінностей.

З цінності наочного осмислення бере свій початок так звана цінність символу чи образу. Будь-яка скульптурна чи будівельна споруда звертається з закликом до раціональної свідомості, де і відбувається

процес усвідомлення цієї цінності чи таке не відбувається у випадку невиразного художнього замислу.

Цінність символу та образу відображається у своєму носії і указує на щось конкретне, наприклад, на особливе географічне розташування чи на значущу подію в історії, а також на архітектурно-ландшафтний витвір мистецтва. Тут виникає розвиток асоціативного сприйняття між самою формою об'єкту та, відповідно, місцем, подією чи ідеєю витвору. У такій ситуації зближуються цінність символу з асоціативною цінністю. Якщо асоціація переноситься на події, вчинки та їх дійові особи, для котрих об'ємно-просторове середовище було кулісою, тоді виникає меморіальна цінність. Вона є часткою історичної цінності, як її раціональної так і емоціональної сутності.

Ансамблева цінність означає цінність структурного взаємозв'язку об'єктів, які компактно стоять один до одного. Пам'ятка архітектури, яка стоїть окремо є у деякому вигляді протилежністю до ансамблевої. Тому така пам'ятка не може знаходитись у ансамблевій чи пласкісній архітектурі, як це видно на прикладі садово-паркової пам'ятки, яка сприймається цілком. Ансамблева цінність займає подвійне положення: з одного боку вона належить до початкових цінностей аксіологічної схеми, з другого боку – до додаткових цінностей, які підвищують початкові цінності у їх значенні.

До додаткових цінностей аксіологічної схеми відносяться наступні: цінність старовини, рідкісності та унікальності. Об'єкти старовини, рідкісності та унікальності стають пам'ятками не тому, що вони є «старинні», «рідкісні» та «унікальні», а тому, що вони несуть у собі історичну, естетичну та матеріальну значущість для дійсної, інакше кажучи, цілеспрямованої ефективності культурної освіти й гуманізації кожного члена суспільства. І тому такі пам'ятки заохочуються насолодою суб'єкта і є для суспільства цінними об'єктами.

У практичній сфері діяльності розгляд питань оцінки пам'яток є предметом та змістом аксіологічного аналізу. Такий процес розглядання питань оцінки може називатися аксіологічною процедурою (інвентаризацією), за допомогою якої у культурно-географічному огляді робиться розділ субстанції на пам'ятку і «не-пам'ятку». Докладний аналіз пам'ятки, точніше кажучи носія інформації о її цінності, відбувається тоді, коли пам'ятка потребує догляду та піклування. У цьому випадку аксіологічний аналіз потребує підтримки історіологічного аналізу та аналізу якісного стану пам'ятки. На завершальному етапі аксіологічного аналізу, при урахуванні історіологічного аналізу та аналізу якісного стану пам'ятки, виявляється та визначається цінність у її якісному та кількісному виді, яка переноситься на конкретний елемент об'єкту, що

розглядається. У інтерній класифікації робиться прирахування пам'яток до високої, середньої та нульової категорії. Наприклад, як це діється у світовій сфері науки захисту пам'яток, де є розділення на краєві, національні пам'ятки та пам'ятки всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Такими пам'ятками з 1990 року є Софія Київська, Києво-Печерська Лавра та з 1998 року історичний центр міста Львова.

Детальний аксіологічний аналіз, інакше ніж аксіологічна процедура (інвентаризація), має на увазі також і урахування матеріальних цінностей, тому що збереження пам'ятки на практиці неможливо тільки при наявності заінтересованості збереження духовних цінностей. Це означає, що цінність пам'ятки має так само чужі пам'ятці цінності, наприклад – рентабельність. У такій ситуації виникає конфлікт між матеріальними та духовними цінностями, який може привести до того, що об'єкт загубить статус пам'ятки та придбає призначення «майстерні – складу» для використання будівельних матеріалів.

Але якщо навіть пам'ятка і втратить свій статус внаслідок безкультурного відношення до неї, чи вона стане жертвою катастрофи, то все одне вона залишається у пам'яті, у лютості, у душевній болі суб'єкта, і насамперед, у документах, у які занесена інформація о видозмінненні пам'ятки. І якщо цінність пам'ятки у пам'яті, у лютості чи у душевній болі суб'єкта виграє у своїх контрагентів, виникає потреба у відновленні первісного стану об'єкта, як копії чи реконструкції, наприклад «Золоті Ворота» у Києві.

Реставрація об'єкта як носія інформації о цінності, відбувається часто не тільки із субстанції первісного походження, а також з документації чи віртуальної інформації. І тільки у процесі консервації пам'ятки необхідно працювати з первісною субстанцією об'єкта.

Отже ми бачимо, що недостатнє розуміння і помилки у практичному збереженні виникають при недостатньому аналітичному мисленні та нехтуванні аналізу теорії о вивченні пам'яток, особливо недооцінювання її аксіологічної сутності.

1. Danylenko A. Denkmalpflegerische Akzeptanz und Konzepte zur Erhaltung von Hinterlassenschaften der Klassischen Moderne in der Ukraine. – Promotionsarbeit, Weimar 2011. – 180 S.

2. Wirth H. Werte und Bewertung baulich-räumlicher Strukturen. – Habilitationsarbeit, VDG Alfter, 1994. – 118 S.

Отримано 19.06.2013